

ПЕРЕДМОВА / ELŐSZÓ

Історія, насичена подіями

Українські етнічні території в ході історії були частинами різних імперій та федеративних державних утворень. Як відбиток таких історичних особливостей окремі регіони до сьогодні зберегли свої історичні назви, що складають частину місцевої суспільної свідомості. Такими, наприклад, є Таврія (стародавня назва Криму); Галичина, поділена сьогодні між Польщею та Україною; Буковина, поділена між сучасними Румунією та Україною; Бессарабія, поділена між Молдовою та Україною; Поділля, що займає басейн межиріччя Південного Бугу й лівих приток Дністра; Волинь, розташована в басейні південних приток Прип'яті й верхів'ях Бугу, і т.д.

Таким є і Закарпаття, яке сформувалось в окремий політичний регіон у другому десятилітті ХХ століття. До цього часу край не був єдиним адміністративним утворенням, а в рамках Австро-Угорської монархії складався з 4-ох угорських комітатів: Ужанського, Березького, Угочанського та Марамороського. З 1867 року до 1918 року монархія була дуалістичною державою, яка складалася з Королівства Австрії (інша назва Цислейтанія або по цей бік річки Лейти) та Королівства Угорщини (Транслейтанія або по той бік річки Лейти). До території Королівства Угорщини відносилися Угорщина, Королівство Хорватія і Славонія, а також місто Фіуме (Рієка) з комітатом. Угорщина поділялася на адміністративні утворення з однаковою організацією та юридичним статусом, які були наділені правами місцевого самоврядування. Частиною цього адміністративного поділу були й вище згадані 4 комітати.

Ужанський, Березький, Угочанський, Марамороський, а також Земплінський комітати на угорських картах ХІХ століття позначають також збірною назвою «Північно-Східний Фелвдейк» (Північно-Східне Нагір'я). Із цією назвою пов'язаний історично-географічний термін

«Фелвідейк» (Нагір'я) або «Фелшев Мадьярорсаг» (Верхня Угорщина), яким називають набагато більший за територією регіон і під яким у ХІХ столітті розуміли північні території Угорщини, вкриті пагорбами та горами. В епоху дуалістичної монархії географічний термін набув політичного значення. Під ним розуміли північні комітати, де значну частину населення складали словаки (Тренчін, Арво, Туроц, Ліпто, Зольом, Сепеш, Шариш, Пожонь, Нітра, Гонг, Барш, Ноград, Гьомор, Абауй-Торна, Земплін і Унг), а в деяких випадках також і північно-східні комітати, де переважало русинське (руське) населення (Земплін, Унг, Берег, Угоча та Мараморощ).

У 1920–1930 роках термін отримав нове наповнення, після того як згадані території внаслідок мирних угод, які завершили Першу світову війну, відійшли до Чехословацької Республіки. З того часу назва «Фелвідейк» вказувала не на місцеве слов'янське, а на місцеве угорське населення. В угорській політичній лексиці та в розмовній мові, виходячи з нових державних кордонів, синонімом словосполучення «угорці Фелвідейка» стало «словацькі угорці». У цей період, тобто в 1920–1930 роки, угорське населення Закарпаття уже переважно не включали в поняття «угорці Фелвідейка». У 1920 роках, у зв'язку із новим територіальним розмежуванням всередині держави, виникає словосполучення «русинські угорці» («руські угорці»), яке з кінця десятиліття все більше витісняє словосполучення «підкарпатські угорці».

Термін «Підкарпаття» вперше згадується в ХІХ ст. Він окреслював певну територію суто в географічному плані. Населення географічного регіону «Підкарпаття» становили русини (українці). Таким чином, це був той географічний регіон, який у 1918 році набув політичного змісту, коли після розпаду Австро-Угорської монархії Угорська Народна Республіка прийняла закон про надання угорським русинам автономії під назвою «Руська Крайна». Буквально термін «Руська Крайна» перекладається як руський край (крайна – країна, прикордонна територія). Автономія мала поширюватися на північний схід «Фелвідейка», однак кордони автономного утворення так і не були точно визначені, оскільки незабаром, після проголошення закону в грудні 1918 року, вже у січні 1919 року розпочалася окупація регіону чехословацькими та румунськими військами.

Увесь «Фелвідейк», а також території словаків та русинів, що склали цю частину, разом із значною кількістю угорського населення внаслідок Сен-Жерменського та Тріанонського мирних договорів було приєднано

до Чехословаччини. Офіційною назвою територій Ужанського, Березького, Угочанського та Марамороського комітатів, які відійшли від Угорщини до Чехословаччини, стала «Підкарпатська Русь». Серед угорців, крім цієї назви вживався й термін «Русинсько», а починаючи з 1930 років, все частіше на означення всього краю вживається «Підкарпаття».

Для територій, приєднаних від Чехословаччини до Угорщини внаслідок Першого Віденського арбітражу в 1938 році, тобто і для словацьких, і для підкарпатських угорських територій, протягом певного часу знову почали використовувати термін «Фелвдейк». Ці території в адміністративному плані були включені до комітатів, що існували ще до укладення Тріанонського мирного договору.

Підкарпатські території, приєднані до Угорщини внаслідок воєнної окупації в 1939 році, уже не були включені до адміністративних утворень, що існували до Тріанонського миру. Натомість створено окремий адміністративний округ – Регентський комісаріат Підкарпатської території, який у майбутньому мав стати основою руської автономії.

У 1946 році внаслідок радянсько-чехословацьких домовленостей від 1945 року регіон був приєднаний до Союзу Радянських Соціалістичних Республік, ставши частиною Української Радянської Соціалістичної Республіки. Назву регіону відкоригували відповідно до географічного розташування нового політичного центру. Відтепер край називався «Закарпатська область» і став найзахіднішою адміністративною одиницею Радянського Союзу та Української РСР. Серед угорців дозволено вживати поняття «Карпатонтул» (тобто «Закарпаття»).

У першій половині ХХ століття виникали й інші регіональні назви, які одночасно мали й етнічний, і політичний підтекст: у 1919 році – Гуцульська Республіка, як штучне самоутворення; у 1938–1939 роках – Карпатська Україна, яка стала назвою незалежного державного утворення; у 1944–1945 роках – Закарпатська Україна, як напівдержавний (квазідержавний) організм.

Після проголошення незалежності України в 1991 році залишено попередню назву регіону – «Закарпатська область». У розмовній мові вживається поняття «Закарпаття», а серед угорців – «Kárpátalja» [Карпаталйо] (тобто «Підкарпаття»).

У міжнародній науковій літературі теж не зустрінемо єдиної назви на позначення історичного регіону. Поряд із визнанням офіційної назви, в наукових працях беруть до уваги й традиційні назви, що склалися в

процесі історичного розвитку. В англійській мові, що поступово виходить на перше місце у науковій сфері, паралельно вживаються назви «Subcarpathia» і «Transcarpathia»; у німецькій мові зустрічаємо «Karpato-Ukraine» та «Transkarpatien»; у французькій – «Ukraine Subcarpathique». Сучасні політичні реалії найбільше відбиває назва «Karpato-Ukraine», однак вдалою є й назва «Subkarpatien». Згідно з новою транслітерацією власних назв, затвердженою в 2010 році Кабінетом Міністрів України, введено у використання латинізований термін «Zakarpattia».

У даній книжці подано літопис найважливіших подій цього історико-політичного регіону. Видання пропонується всім, хто цікавиться історією Закарпаття. Воно також стане в нагоді учням та студентам, оскільки знання дат є необхідною умовою орієнтації в історичних процесах. Дана хронологія містить перелік подій (факти, дані тощо) без коментарів, які допомагають зорієнтуватися в суспільно-історичних процесах регіону за майже півторастолітній період.

Автори-упорядники